

Бужина І. В., д.пед.н., професор (Південноукраїнський державний педагогічного університету імені К. Д. Ушинського)

ПЕДАГОГІЧНЕ КОМУНІКАТИВНЕ ЗАВДАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Педагогічне комунікативне завдання – це проблема, яка виникає в ситуаціях педагогічної діяльності, спрямована на оптимальну взаємодію учасників навчально-виховного процесу і на реалізацію педагогічних методів через систему міжособистісної комунікації.

Комунікативне завдання є не тільки зовнішнім стимулятором, але також і внутрішнім джерелом розвитку, якщо вона прийнята суб'єктом.

Предметом комунікативного завдання є удосконалювання знання та способів поведінки як іншої людини, так і самого суб'єкта, який вирішує завдання. У процесі його розв'язання здійснюється взаємопізнання партнерами один одного, взаємокорекція поведінки, самопрезентація сторін, що спілкуються.

Основою побудови процесу розвитку педагогічного творчого потенціалу є комплекс комунікативних завдань діяльності майбутніх педагогів в умовах навчального процесу вищого навчального закладу.

Пріоритетними засобами в розвитку педагогічного потенціалу студентів є ті, що забезпечують наростання творчої взаємодії й активізують творчу самореалізацію майбутніх педагогів у навчальному процесі (діалог, вільний вибір комунікативних завдань, ігрове моделювання, рефлексивний аналіз та ін.).

Ураховуючи наукові ідеї про здатність індивіда бути особистістю, яка перетворює емоційно-вольову, інтелектуальну й поведінкову сферу інших людей, його спрямованість до міркування і продумування самого себе, ми вважали, що кожен студент є потенційним носієм педагогічної сутності. Важливість розвитку педагогічного творчого потенціалу студентів зумовлена специфікою педагогічної професії, заснованої на широкому спектрі педагогічних умінь.

Творчість, за визначенням В. Даля, «діяльнісна властивість», і вона невід'ємна від педагогічної діяльності, від живої шкільної справи. Творчість учителя починається з пошуку і відбору, а потім застосування специфічних способів впливу на клас, групу дітей, окремого учня з урахуванням знань про своєрідність колективу й особистості певної вікової групи. Якщо така установка сформована, то це дозволяє відійти від шаблонів та стереотипів діяльності і знаходити вірні шляхи розв'язання педагогічних завдань.

Досвід будь-якого вчителя глибоко індивідуальний, на ньому завжди полягає печатка особистості педагога. Чим яскравіша особистість вчителя-новатора, тим особистісніше, індивідуальніше зміст його досвіду.

Для творчої діяльності педагогу необхідні численні характеристики професійного мислення, зокрема здатність створювати умови і впливати так, щоб викликати у дітей потрібні зміни у свідомості, відносинах, поведінці, передбачити характер цих змін і, аналізуючи й узагальнюючи те, що відбувається, обґрунтовано, відповідно до навчально-виховних завдань, які вирішуються, корегувати свою подальшу діяльність. Людину творчого складу відрізняють розвинений інтелект й обдарованість, загальна чи часткова, відчуття нового, нешаблонне педагогічне мислення, готовність до ризику, настирливість, усвідомлення суспільної значущості проблеми, що вирішується, витримка, мужність, упевненість в собі як учителі тощо.

Виховання і навчання не можна звести до типових алгоритмічних заданих дій, тому що у природі не існує двох однакових дітей, майже не буває точного повторення перебігу педагогічних явищ, ситуацій. Це завжди пошук, пов'язаний з нестандартними ситуаціями й спрямований на реалізацію індивідуальних особливостей та можливостей учителя. Значну роль у творчому процесі відіграють передбачення, висунення і перевірка гіпотез, здогадок, інтуїтивне запобігання майбутнього, емоційне очікування.

Для навчання творчої діяльності майбутніх учителів вельми важливим є питання про співвідношення логічних та інтуїтивних способів пізнання, наукового й емпіричного обґрунтування рішень. Нерідко інтуїтивний підхід до вибору педагогічного рішення (як приблизний, менш точний) протиставляється науково обґрунтованому. З дійсно науковим обґрунтуванням погано узгоджується стихійно-емпіричний, імпульсивний, але не інтуїтивний спосіб педагогічного мислення.

У педагогічній діяльності інтуїція особливо цінна, тому що багатообразність і неповторність ситуацій, значна кількість факторів, що впливають на навчання та виховання, обмеженість часу для пошуку і прийняття рішення роблять точний розрахунок інколи зовсім неможливим, й інтуїтивне запобігання дій в таких умовах є навіть точнішим за логічні викладки.

Педагогічне чуття з успіхом замінює досвідченому викладачу логічні міркування, дозволяє швидко побачити правильне рішення. Однак сама інтуїція може бути сформована на основі вміння аналізувати, робити вибір, виправляти і виправляти помилки, оцінювати результати. Інтуїція – це своєрідний пошуковий механізм, який підготовлюється до роботи, запускається, контролюється і корегується засобами логіки.

У недосвідчених або недостатньо вдумливих учителів інтуїція виявляються на рівні емпіричного обґрунтування. Вона може підказувати як правильні, так і неправильні рішення. Вдумливі педагоги, які відмінно володіють своїм предметом, виявляють інтуїцію більш високого, досвідно-логічного рівня. Уміння передбачити ситуації і способи виходу із складного становища, що в нього розвиваються, є наслідком власного осмислення досвіду, зіставлення, порівняльного аналізу досвіду інших, використання методологічних та загальнонаукових підходів, положень педагогіки і психології.

На практичних заняттях розроблювалася система завдань, розв'язання педагогічних завдань, спрямованих на формування таких якостей, як-от: уміння аналізувати й оцінювати конкретну ситуацію, прогнати і моделювати необхідні перетворення, визначати цілі та засоби діяльності, здійснювати мислене педагогічне експериментування тощо.

Ми виходили з того, що педагог не може і не повинен все передбачити й усе спланувати. Можна і потрібно мати на увазі нові шляхи та засоби, стратегію і тактику впливу на колектив, окрему особистість. Зайва ж заданість, зарегламентованість лише шкодить спілкуванню, позбавляє його живості й щирості. Живий контакт із школярами, інтонаційна та образна побудова мовлення, жести і міміка вихователя, іноді несподівані для нього рішення – все це народжується під час спілкування з учнями. Імпровізація ж виступає як спосіб втілення задуманого, умова точності влучення в ціль, засіб створення творчої атмосфери.

В.А.Кан-Калік, досліджуючи педагогічну імпровізацію, розкриває взаємодію раніше знайденого рішення та несподіваних асоціацій, що народжуються у свідомості, і в підсвідомості. Імпровізація потребує емоційної розкутості, гнучкості думки, кмітливості, уміння мобілізуватися й швидко відчувати зміни обстановки. Безумовно, вона залежить від ґрунтовності підготовки, багатства раніше продуманих варіантів.

Осяянню, миттєвому знаходженню рішення, вдалому експромту завжди передують напружені пошуки. Учителю необхідно знайти стан імпровізаційної готовності, що дозволяє творчо втілювати задумане і швидко проводити пошук способів розв'язання непередбачуваних ситуацій. Для озброєння майбутніх учителів готовністю до імпровізації ми практикували психолого-педагогічний тренінг, ситуаційні завдання, розв'язання яких повинно бути знайденим у суворо обмежений час. Майбутнім учителям важливо було усвідомити сутність педагогічної творчості як діяльності, що виходить за межі відомого, існуючих алгоритмів і наказів.

Педагогічна творчість – це співтворчість з правом на ризик. Особливу роль тут відіграють розвиток педагогічної інтуїції, стимулювання до імпровізації, формування індивідуального стилю вихователя.

Чи може вчитель передбачити все, що відбудеться у класі на уроці, позакласній роботі? Більшість з опитаних нами викладачів вважають: чим досвідченіше викладач, тим менша вірогідність виникнення непередбачуваних ситуацій. І все ж таки вони зустрічаються досить часто, і вчителю необхідно миттєво перебудуватися, оцінити ситуацію і діяти по-новому. У цьому випадку вчитель приймає оперативне рішення: із раніше підготовлених швидко обирає необхідний варіант або знаходить його несподівано для себе. Ситуації, в яких приймається оперативне рішення, завжди нові, незвичайні. Недосвідченому вчителю в таких випадках доводиться трудно.

Наші спостереження за вчителями, студентами-практикантами засвідчили, що можливі три види оперативних рішень: ті, що здійснюються в типових ситуаціях, вихід з яких однозначний; ті, що приймаються в типових ситуаціях, вихід з яких неоднозначний і залежить від індивідуального стилю діяльності вчителя; ті, що спонукають до дій, які вживаються в нетипових, нестандартних ситуаціях, вихід з яких неоднозначний і залежить від особистісних якостей учителя.

Учителі, які володіють сильною і рухливою нервовою системою, досягають успіхів саме за рахунок швидкості, оригінальності, експромту рішень. Такому педагогу доцільно зосередитися на передбаченні стратегічних шляхів загального плану. Йому часто немає необхідності продумувати все до дрібниць.

У вчителів інертного типу імпровізація виступає несподіваною лише для учнів. Вона добре продумана, заздалегідь підготовлені у вигляді можливих варіантів, способів компенсації труднощів, що припускаються.

Третій вид оперативних рішень – педагогічна імпровізація – пов'язаний з творчими якостями вчителя, його інтуїцією, почуттям гумору тощо. Все це здобувається з підвищенням педагогічної культури, розширенням кругозору, головним чином шляхом самовдосконалення особистості.

Чим краще вчитель знає особливості свого класу, учнів, з якими працює, тим менша вірогідність виникнення непередбачуваних ситуацій. Уникнути їх неможливо. А в деяких випадках і недоцільно, тому ми прагнули розвинути у майбутніх учителів уміння швидко, на основі експромту й імпровізації виходити із складних положень.

Під час аналізу уроків, що проводилися практикантами, зверталась увага студентів на те, який вид оперативних рішень застосував практикант на уроці і чому? Наскільки він був педагогічно доцільним? Які його результати? Дослідно-експериментальна робота ставила своєю метою розвинути педагогічний творчий потенціал студентів у процесі розв'язання ними комунікативних завдань.

У нашому дослідженні творчий потенціал розглядається стосовно до педагогічної діяльності. Тому уявляється важливим виділення такого показника розвитку педагогічного творчого потенціалу, що був би характерним для майбутньої професійної діяльності студена. Таким показником ми вважаємо комунікативність.

Комунікація у психологічному словнику визначається як смисловий аспект соціальної взаємодії. Оскільки будь-яка індивідуальна дія здійснюється в умовах прямих або кісних стосунків з іншими людьми, воно містить комунікативний аспект. Дії, свідомо орієнтовані на смислове їх сприйняття іншими людьми, іноді називають комунікативними діями.

Ми припустили, що вирішуючи комунікативні завдання, майбутні вчителі мають можливість набутти не тільки комунікативних умінь, але й розвинути свій творчий потенціал.

У сучасній психолого-педагогічній літературі педагогічна творчість розуміється як процес розв'язання вчителем навчально-виховних завдань у змінюваних обставинах. Ця характеристика загалом вірно відображає сутність учительської праці. Творчий характер полягає не тільки у вирішенні виникаючого педагогічного завдання, але й у спілкуванні з дітьми. Ось чому необхідно навчати безпосередній взаємодії з класом, творчому спілкуванню з дітьми, педагогічній імпровізації. Наше дослідження засвідчило, що у починаючих учителів ускладнення викликають емоційно-комунікативні сторони творчості: регулювання власного психічного стану, організація безпосереднього контакту з учнями, управління цим процесом тощо. Невміння розпоряджатися своїм емоційно-творчим арсеналом у діяльності з дітьми викликає почуття професійного й особистісного незадоволення.

У складі педагогічного творчого потенціалу нами виділено такі компоненти: комунікативний, мотиваційний, інтелектуальний. Виявлено критерії розвитку цих компонентів. Комунікативні вміння, що забезпечують передачу інформації, сприйняття актуальної ролі партнера, установа між особистісної взаємодії, служать показником сформованості комунікативного компонента. Провідним компонентом у цілісній характеристиці є комунікативність. Це пов'язано зі специфікою педагогічної праці, побудованої на спілкуванні, організації взаємодії учасників навчального процесу, на аналізі системи комунікативних завдань. Їхнє розв'язання спрямовано на реалізацію педагогічних методів.

Успішність формування комунікативності майбутніх педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу тісно пов'язана з установа між викладачем і студентами суб'єкт-суб'єктних відносин, що характеризуються демократичністю комунікативних позицій учасників, активністю сторін, при яких кожна не тільки зазнає впливу, але й сама в однаковій мірі впливає на іншу сторону. Забезпечення майбутніх вихователів комунікативною технологією здійснюється у процесі вирішення ними комунікативних завдань педагогічної діяльності. У дослідженні нами запропоновано комплекс таких завдань, можливих до постановки в навчальному процесі. Завдання ми умовно об'єднали в такі групи: стимулюючі, завдання-алгоритми, пошуково-творчі завдання.

Комунікативні завдання стимулюючого характеру виховують мотивацію студентів до засвоєння знань про значення і зміст комунікативної діяльності в педагогічній роботі, а також прагнення до виявлення ними власного рівня комунікативності в ситуаціях навчальної діяльності.

Завдання-алгоритми спрямовані на навчання студентів комунікативним діям, використання різних засобів педагогічного спілкування.

Метою пошуково-творчих завдань є: стимулювання переносу студентами одержаних умінь у нові умови; надання вільного вибору способу розв'язання комунікативного завдання; розвитку здатності до бачення проблеми, до імпровізації у спілкуванні.